

Autipnus.

Autipnus. s̄ plo. s̄i. t̄ate m̄. Electō medui ip̄i. umani. ḡlatim. p̄eb; ad d̄na. ut ad calidi
 ⁊ hu; necum. nocet t̄ans s̄ plomib; ⁊ dispo^{nt} ad p̄vsi; Remō nocti cū huētanti b; ⁊ balneo. Qd
 auger huōies melēcolico; s̄ueit. ca. ⁊ hu; unuamb; sine atolefētib;. ca. ⁊ hu; regioib; al. t̄patis.

LA DONA MEDIEVAL A LA MARINA ALTA. PRESÈNCIA I TRACTAMENT EN LES FONTS (SEGLES XIII-XV)

Josefa Sanz Moncho

RESUM

L'objectiu del present treball ha sigut donar a conèixer a la dona medieval (segles XIII-XV) de la comarca alacantina de la Marina Alta basant-nos en la freqüència de la seua presència en les fonts. S'ha tractat d'establir una relació entre les condicions socials i legals de la dona medieval i l'escassetat documental conservada que continga algun nom femení. Una altra qüestió analitzada ha sigut el tractament atorgat a les dones en la documentació i els noms més utilitzats a la comarca depenent de l'estrat social i el moment històric.

PARAULES CLAU

Dona; Baixa Edat mitjana; Marina Alta; història de les dones.

THE MEDIAEVAL WOMAN OF THE MARINA ALTA: APPEARANCE AND TREATMENT IN DOCUMENTARY SOURCES (13th-15th CENTURIES)

Josefa Sanz Moncho

ABSTRACT

The aim of this article is to portray the mediaeval woman (13th-15th centuries) of the Marina Alta (a *comarca* of the province of Alicante) according to the number of appearances found in sources of the time. We have attempted to establish a relationship between the social and legal condition of the mediaeval woman and the scarcity of existing documents containing women's names. Another question which has been addressed

is the treatment given to women in documents and the most commonly occurring names in the *comarca* depending on social strata and the moment in time.

KEY WORDS

Woman; Late Middle Ages; Marina Alta; history of women.

INTRODUCCIÓ¹

Un dels motius principals d'emprendre el present treball té nom de dona: “Dolça, la carniçera”. Aquest nom figura en un document de 1273 editat per CHABÁS (1887-1888: 353)² pel qual Jaume I dóna unes terres a un veí de Dénia i en el qual, en descriure la parcel·la, nomena a Dolça com a propietària d'un dels terrenys confrontants.

En el transcurs de l'elaboració d'un altre treball de recerca vaig tindre accés a aquest document i em va cridar l'atenció que en una font del segle XIII, a penes uns anys posterior a la conquesta, figurara un nom femení, en aparença, propietària d'unes terres, en un moment històric en què el paper social de la dona era tan poc rellevant, i això em va portar a interessar-me pel tema i a plantejar-me diverses qüestions: Qui era Dolça? Quin paper van exercir les dones en la repoblació cristiana del territori de Dénia que hui es correspondria, aproximadament, amb la nostra comarca? Quina era la situació legal i social de la dona.

La curiositat em va portar a intentar donar resposta a aquestes i altres preguntes però prompte vaig ser conscient de la dificultat a la qual m'enfrontava per dues raons. La primera, l'escassetat de documentació i la segona, conseqüència de la primera, l'absència de bibliografia concreta sobre el tema referida a l'àmbit de la Marina Alta. No obstant això, el repte em va semblar il·lusiónant i vaig decidir, seguint el mètode emprat en un dels seus primers treballs per SEGURA GRAÍÑO (1982: 61-70), consistent a rastrejar els noms femenins en els documents, visibilitzar les dones que van acompanyar als seus marits a repoblar el territori, dur a terme el recompte estadístic dels seus noms, observar quins eren els més freqüents i els que han perdurat fins hui, i analitzar el tractament que se li dóna a la dona en les fonts per a determinar si era o no discriminatori en comparació a l'home.

LA DONA EN LA SOCIETAT CRISTIANA

Podem dir que, com era habitual en l'Edat mitjana en l'occident europeu, la dona estava sotmesa als homes de la seua família, ja fóra el marit, si eren casades, o el pare, en cas de ser solteres. Estaven relegades a l'àmbit privat i, simplement per pertànyer al gènere femení, se'ls assignaven les tasques anomenades domèstiques relacionades amb el manteniment i cura de la família i, la principal i més valorada, la reproducció d'aquesta.

¹ Aquest treball es va presentar al VI Congrés d'Estudis de la Marina Alta. IECMA 2017.

² ACA, Reg. 21, fol. 151 v.

El que més desitja la dona és casar-se perquè amb això guanya respecte i reconeixement social. Socialment passa de ser filla de... a ser esposa o vídua de... situació que s'ha prolongat fins a època relativament recent.

En aquesta situació social, coneguda hui per tots, la presència de la dona en les fonts és escassa i està condicionada, com veurem, per factors com el segle, la classe social i el tipus de document. Per a analitzar-la, basant-me en la bibliografia general, he intentat esbrinar les condicions socials de la dona a partir de quatre aspectes diferents: Llei, fiscalitat, espiritualitat i misogínia.

LES CRISTIANES DAVANT LA LLEI

Per a conèixer quina era la situació legal de la dona he recorregut a una font editada, *Els Furs*, i a una altra original, el conegut com a *Protocol Xulbi*.

L'anàlisi dels *Furs*, els *Furs de València*, ens dóna l'oportunitat de conèixer la situació legal de la dona medieval valenciana en tots els seus aspectes. En ells està tot reglamentat i, ja que un dels objectius d'aquest treball era conèixer si en les fonts es plasma la discriminació de la dona respecte a l'home, per no estendre'm, serà suficient un sol paràgraf com a exemple. Diu: "No poden ser jutges, ni delegats, ni àrbitres, cap dona, ni bojos, ni infames, ni menors de vint anys, ni cec, ni sord, ni mut, ni esclau..." Hem de pensar doncs que la dona era equiparada a tots aquests col·lectius, la qual cosa ens dóna idea del concepte que es tenia d'ella i de quina era la seua situació legal sostinguda durant segles.

En l'Arxiu Municipal de Dénia comptem amb un protocol notarial, el conegut com a *Protocol Xulbi*, una font original del segle XV no editada, encara que sí comentada per diversos autors, que conté la documentació generada pel notari Sebastián de Xulbe entre els anys 1470 i 1472 en l'exercici de la seua professió en el lloc de Xàbia.

Les dades aportades per aquesta font són de gran utilitat per al coneixement de la vida quotidiana dels veïns de la Marina Alta i per a la comprensió de certs aspectes sobre la dona. Com s'observa en les taules que s'adjunten, la seua presència en els diferents assentaments depén de la tipologia d'aquests. Però en uns dels documents en els quals millor podem percebre les diferències legals i socials discriminatòries entre l'home i la dona són els testaments. De la seua anàlisi es dedueix que les dones:

- No poden, per llei, ser nomenades marmessors o marmessores.
- En els testaments consultats mai actuen en qualitat de testimonis.
- Excepte excepcions, se les designa només pel seu nom de pila i pel seu estat civil.
- Solen ser discriminades en les disposicions testamentàries.
- En general, i al contrari que els homes, trien compartir sepultura amb el marit en comptes dels membres de la seua família.

Malgrat aquesta situació legal, dels assentaments del Protocol es pot deduir que la dona, almenys en el segle XV, tenia cert pes en les actuacions comercials de l'espòs i que els béns dels seus dots eren una garantia per a tancar qualsevol negoci familiar.

Any 1427. El batlle general deixa a càrrec de Pau Mir l'ermita de Sant Antoni al terme de Dénia. Arxiu del Regne de València, Bailia 1146, fol. 439 r-v.

LA DONA DE LA MARINA ALTA EN LES FONTS FISCALS

Per a conèixer les obligacions fiscals de les dones de la Marina Alta he recorregut a diferents llistats ja editats. Per ells podem saber en quina mesura la dona estava subjecta al pagament d'impostos, com eren identificades, els noms més usuals, si hi havia musulmanes, o en quins trams econòmics la seua presència és major.

Els llistats fiscals utilitzats són:

- Dos padrons de riquesa per al pagament de la peita custodiats en els Arxius Municipals de Dénia i Pego.
 - Els llistats del Fogatge de Dénia i Xàbia de 1381 (IVARS CERVERA 1992:184-188)
 - El llistat del morabatí d'Ondara de 1404 (MIRALLES 2013:152-153)
 - El llistat de morabatí de Dénia i Xàbia de 1403 (IVARS CERVERA 1992: 188-192)
- El Llibre de la peita de Dénia consta de 72 fulles i la seua data exacta es desconeix però podria ser de finals del segle XV. El total d'entrades és de 99 i en set figura un nom de dona, de les quals dues són musulmanes.

El de Pego està més complet. Les seues característiques són similars al de Dénia quant a la forma d'enquadernació, folis, encapçalament i altres aspectes. Consta de 480 folis en bon estat.

Datat en 1488, en ell apareixen 125 contribuents, i entre ells només 10 dones, totes cristianes. De l'anàlisi dels llistats reproduïts en les taules adjuntes deduïm que la dona també pagava impostos quan la seua renda superava el nivell establert i que, quan enviduaven, sobretot si no tenien fills, podien caure en un estat de misèria que els abocava, en alguns casos, a la mendicitat.

SEGLE XIII

Tipologia	Nº Doc / Assentaments	Dones
Llibre del Repartiment	51	0
Donacions terres/rendes	17	4
Qüestions econòmiques	2	0
Órdens reials	1	0
Arrendaments	16	1
Justícia	1	0
Varis	2	0
TOTAL	90	5

SEGLE XIV

Tipologia	Nº Doc / Assentaments	Dones
Donacions	6	5
Concessions	4	0
Bailia*	7	0
M. Racional - Comptes	3	0
Varis	9	0

FONTS FISCALS	Nº de noms	Dones
Fogatge-Dénia 1381		
Renda superior a 4.000 sous	40	5
De 2.000 a 4.000	53	10
Menys de 2.000	92	12
<i>Viudes, vells i miserables</i>	19	10
Fogatge-Xàbia 1381		
Superior a 4.000 sous	40	5
De 2.000 a 4.000	20	2
Menys de 2.000	88	12
<i>Viudes, vells i miserables</i>	15	15
TOTAL	396	76

SEGLE XV

Tipologia	Nº Doc / Assentaments	Dones
Actes del Consell de Dénia	4	0
Albarans, manaments	43	0
Actes judicials	111	2
Correspondència	1	0
Èpoques	3	1
Rec. censals per a misses	4	2
Llibre Síndics de Dénia	17	0
Capbreus	12	4
TOTAL	195	9

PROTOCOLS

Protocol Xulbi	Núm. Assentaments	Dones
Donacions	6	4
Compra-vendes	112	59
Reconeixement de deute	56	22
Nomenament marmessor	1	1
Contractes matrimonials	31	31
Adopcions	3	1
Testaments	14	8
Contractes arrendament	5	2
Època	1	0
Il·legibles	12	0
Varis-no identificats**	167	52
TOTAL	408	180

Protocols de l'Arxiu del Patriarca***

Varis	115	34
-------	-----	----

SEGLE XV

Tipologia	Nº Doc / Assentaments	Dones
Bailia*	185	12
Mestre Racional-Comptes	8	0
Generalitat	1	0
Escriptures vendes	3	3
Varis	9	2
TOTAL	206	17

FONTS FISCALS	Nº de noms	Dones
<i>Morabati</i> -Dénia 1403	242	46
<i>Morabati</i> -Xàbia 1403	203	33
<i>Morabati</i> -Ondara 1404	120	16
<i>Peita</i> -Pego 1488	125	10
<i>Peita</i> -Dénia ¿?	99	7
TOTAL	789	112
TOTAL SEGLE XV	1.713	352
TOTAL GENERAL	2.199	433

*Ordres o comunicacions del Batlle General als Batlles de la comarca, especialment al de Dénia. Assumptes relacionats amb vaixells amarrats en el port i, la majoria, permisos a musulmans per a desplaçar-se pel territori

**Malgrat no estar identificada la tipologia del document es pot distingir els noms dels participants.

***Protocols digitalitzats en bastant mal estat. Difícil d'identificar el tipus de document. Escrits en Llatí. Cinc notaris diferents, 157 pàgines en total.

S'han obviat els documents de caràcter general com a Cartes de poblament, Privilegis, etc.

L'ESPIRITUALITAT FEMENINA

Com vivien i manifestaven la seua espiritualitat les dones, en concret, les de la Marina Alta? La bibliografia general consultada ens informa de les diferents formes en què la dona medieval, per vocació, per necessitat, recloses pels marits o pares ofesos per la seua conducta "llicenciosa" o, simplement, per evitar matrimonis no desitjats i, fins i tot, per viure lliurement els seus sentiments religiosos sense traves imposades per les normes de l'Església, triaven retirar-se als convents o adoptar formes de religiositat considerades per la jerarquia eclesiàstica com a marginals o poc ortodoxes.

Per a esbrinar qualsevol aspecte relacionat amb l'espiritualitat femenina a la nostra comarca hauria sigut desitjable comptar amb documentació autògrafa femenina però no ha sigut possible. L'única possibilitat, amb moltes reserves, d'aproximar-nos a aquest aspecte de la vida de la dona és la presència, en el segle XIV, d'una ermitana, Sor Caterina Bas, i la seua successora. Caterina Bas va ser una dona piadosa que va gaudir de la protecció de personatges importants com el comte de Dénia, Alfons el Vell. De les seues dades biogràfiques se sap poc. Fa uns anys l'Ajuntament de Dénia va publicar un xicotet llibre que recollia les devocions tradicionals de la ciutat (SENDRA I PIERA I SESER I PÉREZ 2001: 25). En ell es compta com Catalina Bas, una dama nascuda a Xàbia, influïda pel corrent espiritual eremític i de contemplació que buscava tornar als primitius valors de l'Església, d'acord amb l'exemple de sants com a Sant Antoni,

va decidir retirar-se a viure al Montgó, en la zona del cap que després rebria el nom d'aquest Sant. Era coneguda com a “sor Bassota”, i en la segona meitat del segle XIV vivia en una cova en la zona de les Planes. Va morir, pel que sembla, cap a 1400 quan estava dedicada a la construcció del monestir de Santa Paula, origen de l'actual ermita del mateix nom. Aquesta és l'única referència que es coneix en relació amb algun possible monestir femení medieval en la zona.

La següent notícia sobre el tema de les ermitanes ens la dona CHABÁS (1874: 59). En aquesta ocasió esmenta a Andrea de Rostoro, successora de sor Bassota, i diu: “En aquesta ermitana conclou la sèrie d'elles, segons els documents que es conserven.”

Qui eren aquestes dones? En realitat no sabem res d'elles. La veritat és que són l'única mostra d'espiritualitat femenina trobada en la documentació medieval del territori que hui es correspon amb la Marina Alta.

Un altre aspecte que ens acosta a la manera de viure l'espiritualitat femenina són les Confraries medievals. A Dénia, en 1405, està documentada la fundació d'una confraria devocional vinculada a la veneració de Santa Maria. És l'única documentada en la zona i, segons els seus estatuts, estava formada per “confreres i confrereses” sempre que foren persones honrades, honestes i de bona fama pública. En procedir a la lectura dels seus estatuts³ tot fa pensar que homes i dones accedien a ella en igualtat de condicions, però prompte comencem a apreciar les diferències discriminatòries entre els seus membres masculins i femenins.

El principal òrgan de govern és el capítol. En ell participen tots els confreres, excepte les dones. El càrrec de prior l'exerceix un clergue, que s'encarregarà del govern de la confraria amb el consell i ajuda dels majorals i consellers. Els majorals són dos laics triats pels confreres en el capítol, que hauran de ser “homens de bona fama”; després s'exclou també a les dones. No se'ls permet formar part del capítol que elegirà els càrrecs ni dels òrgans de govern. Els seus drets són, doncs, mínims comparats amb els dels homes.

MISOGÍNIA

Si volem conèixer el context social de la dona medieval no hem de passar per alt la influència de la literatura misògina i l'impacte que sobre les relacions de dones i homes podria haver tingut.

Cal suposar que en els segles XIII al XV la petjada de la literatura, fóra el que fóra el seu contingut, seria mínima en un entorn rural com el territori dependent de la vila cristiana de Dénia, envoltada d'alqueries poblades per musulmans. Fins i tot, m'atreviria a dir que nul. La immensa majoria de la gent era analfabeta i, en major proporció les dones. Però hi havia una literatura misògina “cult”. Com a exemple d'ella citaré només una de les obres més virulentes: *L'Espill* o *Llibre dels dones*, escrita entorn de 1460 per Jaume Roig en la qual, al llarg de 16.000 versos arremet l'autor contra les dones assegurant que totes, excepte la seua primera dona i la Verge, són infames, i dedicant-los una llarga diatriba plena dels més denigrants impropis. Però quina és la relació

3 ARV. Mestre Racional, 9568, fol. 223r-226 v. Ha estat transcrit per CUENCA ADAN, A.: “Dos cofradías medievales: San Cristóbal de Gandía y Santa María de Dénia”, *Saitabi*, XXXV, 1985.

d'aquest sentiment masclista manifestat per homes i tolerat per alguns clergues, amb la vida de la dona medieval a la Marina Alta? Directament, cap. No obstant això, crec que la societat de l'època havia de ser permeable a aquestes idees que afectarien de manera clara a la condició femenina en el seu tracte amb l'home.

PRESENCIA I TRACTAMENT DE LA DONA EN LES FONTS

El principal objectiu d'aquest treball era determinar fins a quin punt s'observa en els documents la subordinació de la dona a l'home i, per a això, he analitzat la freqüència de la dona en les fonts i el tractament i la denominació que se'ls aplica. A més m'ha semblat interessant conèixer els noms més freqüents i quins d'ells han perviscut a la comarca fins a l'actualitat.

TRACTAMENT I DENOMINACIÓ

De la mateixa forma que la seua parca visibilitat en la documentació és simptomàtica de l'escassa entitat que els concedien els homes, també ho és la forma per la qual expressen la seua presència en aquestes. Les dones de la Baixa Edat mitjana no semblen tindre cognom. Només en molt comptades ocasions es fa constar en els documents conservats i, quasi sempre, quan es refereixen a senyores principals, nobles o de certa nissaga social o econòmica, i en aquest cas se'ls atorga el tractament de Donya, donna, o dopna.

El més freqüent, amb diferència, és que es referisquen a la dona com "Na" seguit pel nom de pila i, a continuació, dona de, uxor, filla de, filia, o esposa que va ser de... en el cas de les vídues. La diferència amb els homes és clara. A ells sempre se'ls nomena pel nom i el cognom i, en alguns casos (pocs) per l'ofici. Aquesta manera de referir-se a elles, igual que el "senyora de" utilitzat encara hui en alguns cercles socials, denota clarament una situació de dependència de l'home.

També és freqüent la utilització per a referir-se a les dones, en comptes de pel seu nom, per terminacions del cognom del marit "feminitzat". Per exemple, Jorneta, per Jornet, Gavilana, per Gavilà, etc. Aquesta manera de referir-se a les dones que, en principi, pot semblar despectiva, és simplement una forma comuna i col·loquial molt utilitzada encara hui en tota la zona valenciana sobretot en espais rurals i pobles xicotets.

En el morabatí d'Ondara només a dues dones, la cristiana Na Ramona i la musulmana Aloçaila, se les denomina pel seu nom de pila. La resta són: La muller d'en Pere Esteve, la neta de Na Ramona, Sa Sogra (de Johan García), Na Jorneta, Sa mare (de Caat Alget), o La filla hereua de sa mare... Fins i tot, després d'un contribuent home figura un altre femení a la qual es nomena com "la dóna que te'n sa casa" Qui era? Probablement es refereix a una criada atès que no es fa constar cap relació familiar.

ELS NOMS

Finalment, analitzaré els noms de dona continguts en els documents, des de diferents punts de vista: segle, tipus de document, freqüència i diferents formes de tractament.

SEGLE XIII**DONACIONS**

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
D ^a Berenguera	1	D ^a Maria	1
D ^a Blanca	1	D ^a Nicolasa	1
Dolça	1	D ^a Teresa	1

S'inclou el tractament de D^a per diferenciar la classe social.

SEGLE XIV**FOGATGE DE DÉNIA (1381)**

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Bernarda	1	Miquela	1
Maria	1	Pasqualeta	1
Martina	1	Simona	1

FOGATGE DE XÀBIA (1381)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Juliana	1	Miqueleta	1
Maria	1	Toda	1
Marta	1		

SEGLE XV**PROTOCOL XULBI (1470-1472)***

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Isabel	31	Anastasia	5
Damiata	16	Francesca	4
Catarina	16	Aldonça	5
Yolanta/Violant	15	Miquela	3
Úrsula	12	Celia	2
Margarida	10	Columba	2
Johana	9	Elionor	5

PROTOCOLS - ARXIU DEL PATRIARCA (1433-1472)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Antonia	1	Isabel	1
Casilda	1	Johana	1
Catarina	1	Margarita	1
Clara	1	Nicolasa	1
Constança	1	Úrsula	1
Elionor	1	Yolant	1
Francisca	1		

PEITA-DÈNIA

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Francina	1	Beatriu	1
Berenguerona	1		

PEITA-PEGO (1488)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Violant	1	Margarida	1

MORABATÍ-DÈNIA (1403)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Roseta	1		

MORABATÍ-XÀBIA (1403)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Johana	1	Simona	1
Miquela	1	Thomasa	1

MORABATÍ-ONDARA (1404)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Ramona	1		

ACTES DELS JURATS DÈNIA (1492)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Úrsula	1	Constança	1

APNSA (Arxiu Parroquial de la Mare de Déu de l'Assumpció)

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Dora	1	Úrsula	1
Margarita	1		

Altres noms que apareixen en distints documents

Noms	Freqüència	Noms	Freqüència
Berthomeua	1	Gracia	1
Carmen	1	Leticia	1
Celestina	1	Monsarrada/Monserrat	1
Celia	1	Vicenta	1
Fortuna	1		

*És el document en què es repeteixen amb major freqüència certs noms. Per aquest motiu, en la taula estan ordenats per freqüència.

DISTINTES FORMES DE REFERIR-SE A LES DONES

A totes elles se'ls aplica el tractament de NA i se les anomena directament pel cognom del marit o per la feminització d'aquest mateix. També hi ha algunes en que després del NA s'ajunta el nom i cognom del marit. Contrasta amb l'escàs número de les denominades amb el seu nom de pila en es mateixos llistats.

FOGATGE-DÉNIA (1381)

Maçana	Aymeriga	Codina	Besifera
Estanya	Gavilana	Ballestera	Buxota
Marcha	Esteyena	Siurana	Barona
Rogera	Alcoleia	Colomina	Ventura
Font	Beulona	Entença	Claramunta
Gyera	Moya	Banega	Arcusa
Liminyana			

FOGATGE-XÀBIA (1381)

Piera	Yvanyes	Vives	Borrulla
Corts	Bassa	Sarda	Manitzes
Roiça	Captira	Loçana	Ortolana
Granada	Vidala	Sparça	Monçon
Mirona	Arnés	Torrens	Suriana

MORABATÍ-DÉNIA (1403)

Sentmartina	Suan	Gausseta	Çavall
Pedrosa	Barona	Borrella	Mynyana
Entença	Portes	Beneyta	Alcoleia

MORABATÍ-XÀBIA (1403)

Cabrera	Sarda	Bertrana	Sançona
Capcira			

PEITA-PEGO (1488)

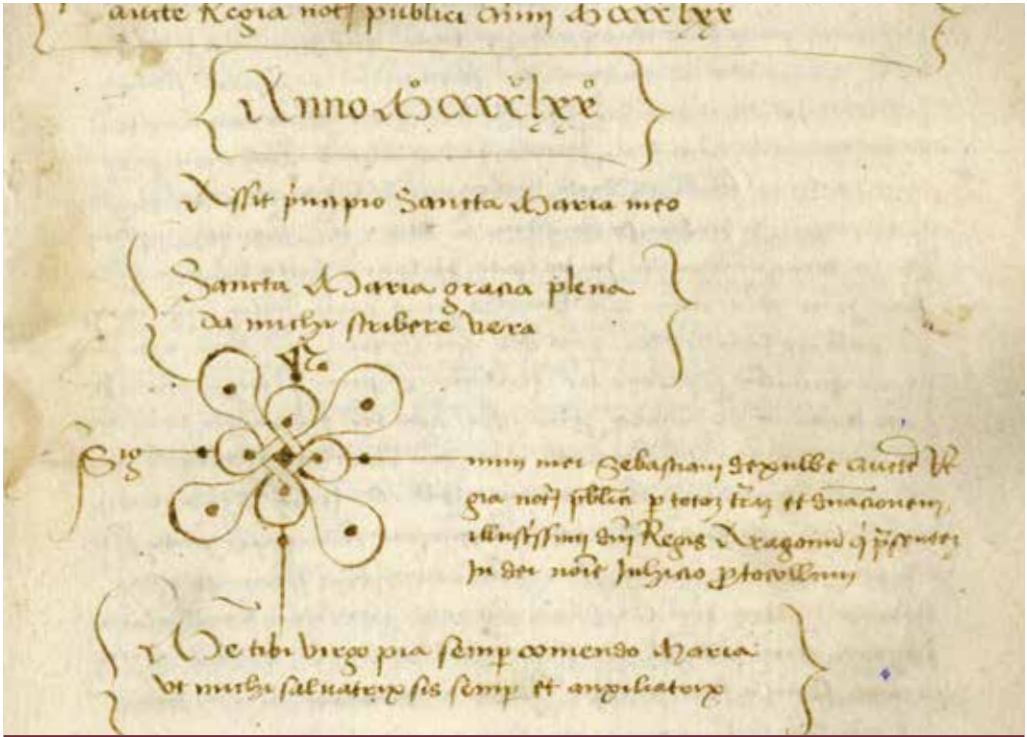
Escrivana	Saragossà	Mirona	Saurina
Clavera	Sala		

SOBRENOMS

Mallorquina	Rulla	Quarta	Figuereta
-------------	-------	--------	-----------

MUSULMANES

Aixa	Aloçaila	Fátima	Nemani
------	----------	--------	--------

Any 1470. Signe notarial de Sebastià de Xulbe. Arxiu Municipal de Dènia.

Entre els noms destaca per la seua freqüència Isabel, seguit de Catarina, Damiata, Margarida, etc. Podem observar que, pocs d'ells, són populars en l'actualitat. No obstant això, que apareguen alguns noms més o menys sovint en els documents no significa que en realitat foren els més utilitzats. En aquest moment històric no tota la població tenia la possibilitat o la necessitat de signar contractes davant notari, i menys les dones. Les propietats de la gent serien escasses i dubte que tots testaren. A més pot repetir-se el nom de la mateixa persona en diversos documents.

...I A MANERA DE CONCLUSIÓ

La presència de la dona durant la Baixa Edat mitjana a la Marina Alta és un tema del qual desconexim tot. Per això, per a abordar-lo vaig decidir centrar-me en aquells aspectes que podien ser analitzats. El meu objectiu va ser posar el focus sobre elles i fer-les visibles. Intentar que almenys el seu nom fóra conegut. Vaig considerar necessari rendir una espècie d'homenatge a aquelles dones abnegades, discretes, treballadores i valentes, però també submises i relegades, que van contribuir amb el seu esforç a elaborar una meitat de la història de la comarca i a les quals, fins ara, no se'ls havia parat atenció. Però no resulta fàcil. No van ser reines ni senyores d'alta nissaga. Només van ser persones que, igual que els seus esposos, degueren esforçar-se per tirar avant a la seua família. Dones sense aspiracions de cap mena. Sotmeses a complir unes normes imposades molt similars a les que suportaven musulmanes i jueves.

Quant a la classe social es refereix, en el territori concedit a la vila de Dénia després de la conquesta, i en el comtat posterior, s'observa la falta de presència d'un sector social elevat i donat l'àmbit socioeconòmic de l'entorn, no havia de ser freqüent la realització d'activitats laborals femenines al marge de les relacionades amb les de l'espòs. L'únic cas documentat ens remet de nou a Dolça.

De la seua presència en les fonts es constata que la dona era discriminada respecte a l'home. Si a això afegim la forma en què és nomenada en els documents, s'arriba a la conclusió que la classe de societat en la qual vivia, el seu entorn i el context històric influeixen de manera decisiva en la seua quasi total absència de les fonts.

Era una societat amb normes imposades per homes des de segles arrere, que les consideraven com a menors o discapacitades encara que, hem de tindre en compte el context històric. No podem jutjar des de la perspectiva actual la mentalitat de la Baixa Edat Mitjana. Crec que en intentar valorar la situació ens hem de plantejar una pregunta: com veien la seua situació les pròpies dones? Eren conscients de les diferències i la submissió a la qual estaven sotmeses? Sincerament, crec que no. El qüestionament d'aquestes pràctiques ens el hem plantejat amb el pas del temps, l'accés a la cultura i l'abast d'alguns drets en les últimes dècades.

Resumint, crec que la situació social de la dona medieval en el territori dianenc, com la de qualsevol dona de l'occident europeu de la mateixa època, havia de ser molt dura. La seua condició de subordinació respecte a l'home s'aprecia de manera clara en la documentació conservada i la seua testimonial presència en ella es deu, precisament, a la percepció que el gènere masculí tenia de la dona. Però, a través de les poques mostres oposades, he pogut traure-les a llum, donar-les a conèixer almenys nominalment, retre'ls un homenatge que considere merescut i reivindicar la seua contribució a la història.

Gràcies, Dolça,

BIBLIOGRAFIA

- BENÍTEZ BOLORINOS, M. (1999) "Las cofradías medievales en el Reino de Valencia (13291458)", en *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* (12).
- CHABÁS, R. (1874) *Historia de la ciudad de Dénia*. Dénia, Imp. Pedro Botella, 1ª Edición.
- CHABÁS, R. (1887-1888) *El Archivo*, Tomo II, Dénia,
- HINOJOSA MONTALVO, J. (1990-1991) "Ermitas, conventos y cofradías en tierras de Alicante durante la Edad Media", en *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, (8).
- IVARS CERVERA, J. (1922) "El fogatge de 1381 i el morabatí de 1403 de Dénia i Xàbia", *III Congrés de la Marina Alta* (Dénia, Benisa, Xàbia, Pedreguer), Alacant.
- MIRALLES, R. (2013) *Ondara. Dels orígens a 1900*. Ajuntament d'Ondara.
- ROIG, J. (1978) *Espill o Llibre de les dones*. Siglo XV. Barcelona. Edicions 62 i la Caixa.
- SEGURA GRAÍÑO, C. (1982) "Participación de la mujer en la repoblación de Andalucía (siglos XIII y XV). Ejemplo de metodología", *Nuevas Perspectivas sobre la Mujer*: